

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису



ФУКС АНАТОЛІЙ ЕРВІНОВИЧ

**АМОРТИЗАЦІЯ І ОНОВЛЕННЯ
ОСНОВНОГО КАПІТАЛУ:
ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА**

Спеціальність 08.01.01.— Політична економія

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Київ 1996



00752616 (R)

Дисертація є рукописом

Робота виконана на кафедрі економічної теорії облікових факультетів Київського державного економічного університету.

Офіційні опоненти:

- доктор економічних наук, професор,
академік НАН України
ЧУХНО АНАТОЛІЙ АНДРІЙОВИЧ;
- доктор економічних наук, заслужений
діяч науки і техніки України
ВРУБЛЕВСЬКИЙ ВІТАЛІЙ
КОСТЯНТИНОВИЧ
- доктор економічних наук
КВАСНЮК БОРИС ЄВГЕНОВИЧ

Провідна організація:

Інститут економіки НАН України
(м. Київ)

Захист відбудеться « 25. Вересня. 1996 року о 12.30.
години на засіданні Спеціалізованої вченої Ради Д 01.53.01 в Київському
державному економічному університеті за адресою: 252057, м. Київ,
проспект Перемоги, 54/1, аудиторія, 317.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Київського державного економічного університету.

Автореферат розісланий « 21. Серпня. 1996 року.

В.о. вченого секретаря
Спеціалізованої вченої Ради

А. М. Поручник

4В 35.446

І. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлена необхідністю поглибленого і всебічного дослідження системи відтворення основного капіталу, особливо з врахуванням нових теоретичних підходів і реальних потреб господарської практики. Нині ще обмаль монографічних досліджень, а також наукових розробок економістів, в яких би глибоко розкривались теоретичні і практичні питання відтворення основного капіталу в процесі формування нової економічної системи. Як відомо, протягом багатьох десятиліть (починаючи з 20-х років) нинішнього століття у вітчизняній науковій економічній літературі і господарській практиці активно користувались економічною категорією "фонди". Вважалося, що категорія "фонди" властива такій економічній системі, де переважно існує загальнодержавна власність. Проте, в дійсності і в умовах загальнодержавної власності засоби виробництва виступали не у формі фондів, а у формі державного капіталу. Деякі економісти ще використовують поняття "фонди", "основні фонди", "оборотні фонди" в нових програмах навчальних курсів "Основи економічної теорії" та "Політична економія". Продовжується ця традиція і в монографіях, та офіційних урядових документах (наприклад, постанови Кабінету міністрів України про індексацію основних фондів), офіційних статистичних виданнях.

Останнім часом деякі економісти використовують щодо вітчизняної економіки категорію "капітал", інші - "капітал-фонди" та "фонди-капітал". Тому в умовах реформування економіки постає питання: яка категорія більш повно відповідає новому економічному середовищу?

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

На наш погляд, такою категорією є капітал, притаманий не тільки капіталізму, а й соціально ринковій економіці, що буде утворюватися в Україні і в постсоціалістичних країнах і базується на рівноправному існуванні різних форм власності на засоби виробництва, які формуються в результаті роздержавлення державної власності. Внаслідок цього відбувається подальший розвиток недержавного сектору економіки, про що переконливо свідчать факти реальної діяльності. Так, частка недержавного сектору в промисловості України досягла 38% обсягу виробництва продукції, у сільському господарстві, зокрема у приватному секторі вироблено 44% валової продукції галузі проти 40% у 1993 р. і 27% - у 1990 р. Водночас частка недержавного сектору в капітальних вкладеннях становить нині 32%. В роботі відмічається, що у ринковій економічній системі вступають у дію такі важливі елементи конкурентного середовища, як приватна власність, вільне підприємництво, ринкова конкуренція, попит і пропозиція, ринкове ціноутворення, товарна форма первинних факторів виробництва, що надають засобам виробництва такої суспільної форми як капітал. Ця категорія в умовах реформування економіки приходить на зміну категорії "фонди", а засоби праці приймають форму основного капіталу.

Поряд з розкриттям сутності основного капіталу перехідної економіки, на думку дисертанта, особливо актуальним є дослідження проблем його амортизації, оцінки та переоцінки, розвитку і вдосконалення в цілому системи амортизації, піднесення її ролі у відтворювальному процесі, в оновленні і підвищенні ефективності використання основного капіталу.

Актуальність проблеми, недостатній ступінь її дослідженості стосовно сучасних потреб економіки, наявність багатьох дис-

кусійних питань зумовили вибір теми, визначили її логіку і мету дисертаційного дослідження.

Ступінь розробки проблеми. Проблеми соціально-економічної форми засобів праці, їх відтворення і використання активно досліджувались в роботах російських і українських економістів: Александрова Г.А., Баранова Д.А., Безчастного Л.К., Болховітінової О.Ю., Борисенко З.М., Будаєва В.Ю., Буніча П.Г., Воротілова В.А., Воротіної Л.І., Галоненка О.Л., Герасимчука М.С., Додонова А.А., Захарова В.Г., Кантора Л.М., Кваснюка Б.Є., Колосова А.Ф., Ленської С.О., Лукінова І.І., Ніколенка Ю.В., Любимцева Ю.І., Павлова П.М., Павлова О.С., Паламарчука В.О., Палтевича Д.М., Петухова Р.М., Сенчагова В.К., Чумаченка М.Г., Чухна А.А. та інших науковців.

Але більшість праць економістів була опублікована за часів колишнього Радянського Союзу, економічна система якого ґрунтувалася на державній власності на засоби виробництва, директивному централізованому плануванні й фондуванні засобів виробництва, адміністративно-командних методах управління. Відтворення засобів праці розглядалось у формі основних виробничих фондів.

Проте при значній увазі вчених-економістів до цієї проблеми багато теоретичних положень застаріло і не відповідає потребам нової економічної системи, яка формується нині в Україні та інших постсоціалістичних країнах. Це в першу чергу стосується категорій "капітал" і "фонди". Значна частина українських економістів (Болховітінова О.Ю., Борисенко З.М. та ін.) продовжують досліджувати в своїх роботах відтворення засобів праці в суспільній формі основних фондів.

Сьогодні необхідні більш глибокі комплексні дослідження процесу відтворення основного капіталу з урахуванням реальних

потреб практики.

В зв'язку з цим, значне місце в дисертаційній роботі відводиться розкриттю питань теорії зносу та амортизації основного капіталу, методам його оцінки та переоцінки в сучасних умовах, розвитку і вдосконаленню системи амортизації, використанню прискореної амортизації, підвищенню її ролі у відтворювальному процесі. Увага приділяється також проблемам оновлення основного капіталу, активізації інвестиційної політики та шляхам виходу України з економічної кризи.

Мета і основні завдання дослідження. Головною метою дисертаційного дослідження є комплексний і системний аналіз проблем амортизації і оновлення основного капіталу, що виникають в процесі його відтворення в умовах ринкової трансформації економіки України.

Для досягнення цієї мети в роботі поставлені і розв'язані такі завдання:

- дослідити різні теоретичні підходи економістів до суспільної форми засобів праці і обґрунтувати методологічне положення, за яким в ринковій економіці таким економічним відношенням виступає капітал;
- розкрити методи оцінки основного капіталу, показати, що в умовах інфляційних процесів важлива своєчасна і достовірна його оцінка для формування і використання амортизаційних відрахувань, підвищення їх ролі у відтворювальному процесі перехідної економіки;
- теоретично і методологічно обґрунтувати необхідність достовірної переоцінки основного капіталу державної і недержавної форм власності в зв'язку з розвитком процесів роздержавлення і приватизації, для визначення частини національного багатства,

яка розподіляється серед населення у вигляді приватизаційних майнових сертифікатів;

- обґрунтувати в політико-економічному аспекті основні функції амортизаційних відрахувань, розкрити їх роль в системі джерел відтворення основного капіталу в економіці України, підкреслити недоцільність вилучення амортизаційних відрахувань з ресурсів простого відтворення;

- показати розвиток системи амортизації в Україні, її основні етапи і особливості, звернути увагу на використання сучасних методів прискореної амортизації, визначити конкретні напрямки її ефективного використання в галузях промисловості, окремих підприємствах;

- розкрити необхідність прискореного оновлення основного капіталу, а також відповідні показники, за допомогою яких відображаються процеси його оновлення;

- дослідити умови активізації інвестиційної політики і створення економічної основи стабілізації економіки України в перехідний період;

- а"ясувати в політико-економічному аспекті проблеми розвитку оптової торгівлі засобами виробництва і лізингу в системі оновлення та інновації основного капіталу в економіці України, розробити пропозиції щодо їх активізації;

- теоретично обґрунтувати показники ефективності використання основного капіталу, визначити основні резерви їх кращого використання в умовах перехідної економіки України.

Предмет і об'єкт дослідження. Предметом дослідження є основний капітал і закономірності його відтворення в галузях та підприємствах промисловості України. Предмет дослідження розглядається в контексті як минулого, так і сучасного періоду

розвитку України.

Об'єктом дослідження є відтворювальні процеси в економіці України.

Методологічна і теоретична основа дослідження. Методологічною основою дослідження є метод діалектичної логіки, згідно з яким аналізується в політико-економічному аспекті відтворення основного капіталу. Активно використовувались в роботі методи сходження від абстрактного до конкретного і навпаки, поєднання аналізу і синтезу, логічного та історичного, економічного моделювання і статистичні. Дослідження, що здійснюється в дисертації, базується на системному підході, який передбачає розгляд основного капіталу як явища, що виникає і набуває свого розвитку внаслідок взаємодії сукупності факторів економічного і соціального походження, тобто розглядає основний капітал як явище товарно-ринкової економіки.

Теоретичною основою дослідження виступають розробки проблем основного капіталу класиками політичної економії, в марксистській теорії, теоретичні положення сучасних західних економістів щодо механізму функціонування основного капіталу в ринковій економіці та ролі держави в його відтворенні і оновленні.

Інформаційна основа дослідження. Інформаційною основою дослідження дисертаційної роботи є рішення Верховної Ради України, Укази Президента України, постанови Кабінету міністрів України, офіційні матеріали Міністерства статистики України, а також статистичні і фактичні дані, опубліковані в науковій літературі й періодичній пресі. Вивчались і використовувались також монографічні дослідження з означених проблем.

Дисертаційна робота виконувалась як складова частина держбюджетної комплексної наукової теми "Проблеми оновлення економіч-

ної системи суспільства та підвищення ефективності її функціонування" (державний реєстраційний NUA 01002100 P), що розробляється кафедрою економічної теорії облікових факультетів Київського державного економічного університету.

Наукова новизна дослідження. В дисертаційній роботі проведено комплексне дослідження проблеми, що дозволило узагальнити існуючі розробки її різних аспектів та одержати наукові результати, які характеризують новизну дослідження та особистий внесок автора:

- доведено, що в ринковій економічній системі, яка формується в Україні діють такі важливі елементи конкурентного середовища, що надають засобам виробництва такої суспільної форми як капітал, у зв'язку з чим засоби праці приймають форму основного капіталу, теоретично обгрунтовано, що капітал - це категорія товарно-ринкової економіки;

- поглиблено з'ясування суті, особливостей і взаємозв'язку фізичного і морального зносу основного капіталу, показано, що це не ізольовані економічні процеси, а тісно взаємопов'язані, взаємообумовлені й потребують найповнішого врахування в господарській практиці;

В дисертації відмічається, що сучасна статистика не дає узагальнених показників про моральний знос засобів праці, не ведеться облік та звітність щодо застарілих засобів праці, існує й невизначеність критеріїв їх непридатності. В той же час моральний знос посилюється. В зв'язку з цим необхідно розрізняти втрати від морального зносу I і II форми;

- з'ясована необхідність використання як первісної, так і відновної вартості основного капіталу, визначено, що переоцінка - це дуже дорогий захід, який потребує значних витрат трудо-

вих та фінансових ресурсів і великої підготовчої роботи. За існуючим методом переоцінки основний капітал одержує такі оцінки, які починають застарівати мало не до їх введення. Теоретично обгрунтовано, що в умовах високого рівня інфляції індексація основного капіталу має бути регулярною (раз у півроку) і відображати його реальну оцінку;

- розкрита сутність амортизації і амортизаційних відрахувань, з'ясовано їх функції, визначена їх роль в системі джерел відтворення основного капіталу України, показано, що в сучасних умовах амортизаційні відрахування не забезпечують простого відтворення основного капіталу. В останні роки фактично припинився процес нагромадження та оновлення основного капіталу, кругообіг якого є ознакою динамічної економічної системи;

- з'ясовано, що діючі норми амортизації не враховують морального зносу основного капіталу і не відповідають темпам науково-технічного прогресу, розкрито переваги сучасних методів прискореної амортизації і необхідність її використання в галузях промисловості, на окремих підприємствах;

- розкрита сутність, форми і основні напрямки оновлення основного капіталу, система показників його оновлення і особливості їх руху в сучасних умовах;

- обгрунтовані практичні пропозиції щодо активізації інвестиційно-інноваційної діяльності, розвитку оптової торгівлі засобами виробництва і лізингу в системі оновлення основного капіталу в економіці України, визначені резерви кращого використання основного капіталу в сучасних умовах.

Теоретична і практична значимість дослідження. Теоретична цінність дослідження полягає в тому, що теоретичні узагальнення і висновки, зроблені в дисертації, є певним внеском у дослід-

ження теорії і практики відтворення і використання основного капіталу в умовах переходу від планово-адміністративної до ринкової економіки.

Практичне значення дослідження полягає в обґрунтуванні ряду положень, які доведені до конкретних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення економічного механізму оновлення основного капіталу. В господарській практиці можуть бути використані авторські пропозиції щодо врахування фізичного та морального зносу основного капіталу, його оцінки та переоцінки, формування і використання амортизаційних відрахувань у народногосподарському відтворенні, здійснення ефективної амортизаційної політики, активізації інвестиційної та інноваційної політики, виходу з економічної кризи.

Теоретичні положення і висновки дисертації можуть бути використані в навчальному процесі при вивченні курсів політичної економії, основ економічної теорії, макро- і мікроекономіки, при розробці ряду спецкурсів з економічної теорії, теорії і практики інновації, підготовці навчальних посібників, в науковій роботі аспірантів, студентів.

Запропоновані рекомендації щодо вдосконалення системи амортизації та оновлення основного капіталу можуть бути використані при розробці науково-технічної, інноваційної і промислової політики держави.

Апробація результатів дослідження. Теоретичні положення, висновки, пропозиції, одержані у дослідженні, обговорювались на кафедрі економічної теорії облікових факультетів Київського державного економічного університету, доповідались на щорічних наукових конференціях університету (1973-1988 рр.), міжнародній конференції "Людина та праця на порозі третього тисячоліт-

тя" (Братіслава, 1990 р.), на республіканській науково-практичній конференції "Теорія і практика перебудови господарського механізму" (Київ, 1990 р.), республіканській науковій конференції "Розвиток виробничих відносин і становлення нових господарських форм" (Київ, 1991 р.), Всеросійській конференції "Проблеми управління в умовах переходу до ринкової економіки" (Москва, 1992 р.), міжнародній конференції "Проблеми кооперації в сільському господарстві" (Львів, 1995 р.), міжнародній науково-практичній конференції "Проблеми економіки і вдосконалення підготовки економічних кадрів в умовах переходу до ринку" (Запоріжжя, 1995 р.), міжнародній науково-практичній конференції "Економічні проблеми розвитку промислового виробництва" (Одеса, 1995 р.), Всеукраїнській науковій конференції "Становлення національної економіки України" (Львів, 1995 р.), науково-практичній конференції "Фінанси України при переході до ринку: теорія і практика" (Луцьк, 1996 р.).

Публікації результатів дослідження. Основні результати дисертаційного дослідження викладені в 37 наукових роботах, серед них: індивідуальна монографія (10,0 д.а.), розділи в колективних монографіях і навчальних посібниках (4,0 д.а.), 22 наукові статті (7,6 д.а.), 6 реферованих статей (3,3 д.а.), 7 наукових доповідей (1,3 д.а.). Загальний обсяг наукової продукції становить близько 27 д.а.

Структура роботи. Дисертаційна робота складається із вступу, п'яти глав, 14 параграфів, висновків і описку літератури, що містить 460 назв.

Структура дисертаційного дослідження.

ВСТУП

ГЛАВА I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗНОСУ ОСНОВНОГО
КАПІТАЛУ

1. Капітал чи фонди: проблеми теорії.
2. Фізичний і моральний знос основного капіталу, їх взаємозв'язок та співвідношення.
3. Оцінка основного капіталу та її значення для господарської практики.

ГЛАВА II. РОЛЬ АМОРТИЗАЦІЙНОГО ФОНДУ У ВІДТВОРЮВАЛЬНОМУ
ПРОЦЕСІ ПЕРЕХІДНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

1. Амортизаційні відрахування та їх функції.
2. Амортизаційні відрахування в системі джерел відтворення основного капіталу в економіці України.

ГЛАВА III. РОЗВИТОК І ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ АМОРТИЗА-
ЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

1. Розвиток системи амортизації, її основні етапи і особливості.
2. Сучасні методи амортизації та їх вплив на прискорення оборотності основного капіталу.
3. Проблеми використання прискореної амортизації в промисловості України.

ГЛАВА IV. ОНОВЛЕННЯ ОСНОВНОГО КАПІТАЛУ ЯК УМОВА ВИХОДУ
ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ З КРИЗИ

1. Сутність, форми та напрямки оновлення основного капіталу.
2. Показники оновлення основного капіталу і особливості їх руху.

3. Інвестиційно-інноваційне забезпечення оновлення основного капіталу підприємств, галузі.

4. Матеріальне забезпечення оновлення основного капіталу підприємств.

5. Лізинг в системі оновлення основного капіталу.

ГЛАВА У. ПРОБЛЕМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОСНОВНОГО КАПІТАЛУ УКРАЇНИ

1. Вибір та обґрунтування показників ефективності використання основного капіталу.

2. Шляхи підвищення капіталовіддачі на сучасному етапі.

ВИСНОВКИ

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

П. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ І ВИСНОВКИ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

В реферованому дослідженні в політико-економічному аспекті доводиться, що в умовах переходу до ринкової економіки правомірним є введення в економічну літературу та господарську практику категорії "капітал" замість категорії "фонди". Для цього, на думку дисертанта, є необхідні умови: різні форми власності, які формуються в постсоціалістичних країнах внаслідок приватизації суспільної власності, елементи ринкового середовища та ін. Відбувається подальший розвиток недержавного сектору в економіці України, про це наочно свідчить збільшення його частки в обсязі продукції промисловості, сільського господарства, капітальних вкладеннях, будівництві, що веде до зростання її у валовому національному продукті країни.

Звертається увага на те, що категорія "капітал" функціонує як система конкретних форм капіталу, в якій основний капітал зймає особливе місце, оскільки втілює основний виробничий

потенціал суспільства, від якого значною мірою залежить здійснення розширеного відтворення в економіці України.

В дисертації значна увага приділяється політико-економічному аспекту вивчення фізичного (матеріального) і морального зносу засобів праці. Показується, що заперечення морального зносу в умовах соціалізму завдало значної шкоди розвитку технічного прогресу в країні, стримувало зростання продуктивності праці, оновлення виробничого апарату, розробку науково обґрунтованих норм амортизації.

В дослідженні наголошується, що основний капітал зазнає більш або менш одночасно морального зносу як першої, так і другої форми.

Моральний знос першої форми повинен враховуватися внаслідок переоцінки діючих засобів праці, але вони практично здійснюються досить рідко, тому можна зробити висновок, що моральний знос першої форми взагалі не враховується.

Практика доводить, що необхідно не тільки передбачати моральний знос другої форми, а й постійно його враховувати в нормах амортизації.

На думку автора дисертації необхідно розрізнити втрати як від морального зносу першої, так і другої форми, але перша форма морального зносу не спричиняє реальні втрати для народного господарства.

При моральному зносі другої форми в народному господарстві дійсно можуть виникнути втрати і вони мають місце тоді, коли на підприємствах використовується морально застаріла техніка, або, якщо продовжують вироблятися неефективні засоби праці. Такі втрати є реальними для народного господарства і можуть бути

дуже відчутними.

В дисертації відмічається, що в Україні згідно з останніми постановами уряду передбачені єдині методи оцінки основного капіталу за первісною, відновною та залишковою вартістю. Це, звичайно, самостійні види оцінки основного капіталу, але при нарахуванні амортизації можливе використання як первісної, так і відновної вартості засобів праці. Водночас в період між переоцінками засоби праці відображаються за первісною вартістю. Тільки після чергової переоцінки, та й лише у перший рік, вони будуть числитися за відновною вартістю. Відобразити зміни вартості основного капіталу дозволяють його переоцінки.

В дисертації показується, що в умовах гіперінфляції, з початку 90-х років, визначити відновну вартість майна традиційним шляхом - за допомогою детальної переоцінки основного капіталу - не можна. Це, на думку дисертанта, було б економічно недоцільним, призвело б до значних витрат часу і коштів. Крім того, в умовах зростання цін результати переоцінки потребували б постійних коригувань.

Автор дисертаційної роботи висловлює думку, що проведення індексацій в 1992, 1993 та 1995 рр. не розв'язує всіх проблем. Тому для стійкого формування власних коштів підприємств для нагромадження і оновлення основного капіталу потрібні:

- регулярні (раз у півроку) переоцінки основного капіталу;
- в період між переоцінками капіталу - щоквартальні індексації амортизаційних коштів підприємств в розмірі, відповідному інфляції на ринку інвестицій.

В дисертації теоретично обґрунтовується положення, що своєчасної переоцінки основного капіталу потребує роздержавлення та приватизація. Занижена оцінка майна підприємств, що при-

ватизуються, спричиняє зловживання, зростання соціального напруження, дискредитацію приватизації й економічної реформи в цілому. Без переоцінки основного капіталу неможливо достовірно визначити частку національного багатства, яка розподіляється серед населення у вигляді приватизаційних майнових сертифікатів.

В умовах інфляції, як доводиться в роботі, потрібна реальна оцінка основного капіталу, що функціонує у різних галузях народного господарства країни.

В дослідженні наголошується, що не слід ототожнювати поняття "амортизація і зношування", "амортизація і відшкодування", "амортизація і грошові суми для відшкодування", "амортизація і амортизаційні відрахування". Амортизація і амортизаційні відрахування схожі, але не тотожні поняття.

Амортизаційні відрахування повинні виконувати такі функції: відшкодування, відтворення і стимулювання. Ці функції впливають в самій сутності амортизаційних відрахувань і залежать від порядку нарахування і використання ресурсів амортизації.

Визначається, що за своєю економічною природою амортизаційні відрахування покликані відшкодувати вартість спожитих засобів праці, іншими словами, амортизаційний фонд повинен відповідати вартості основного капіталу, яку повинен відшкодувати. Виходячи із значення даної функції, в дисертації висувається і теоретично обгрунтовується положення про недопустимість нарахування амортизації понад нормативні строки служби засобів праці з метою запобігання їх переамортизації, розміри якої спотворюватимуть інформацію про ступінь зносу основного капіталу, тим самим призведуть до завищення собівартості продукції, що виробляється, і зменшення реальної величини наці-

нального доходу.

З функцією відшкодування пов'язаний і порядок списання недоамортизації засобів праці. Недоамортизація - це прямі збитки вкладених коштів. Як відомо, до 1975 р. підприємствам було дозволено відносити збитки від недоамортизації списаного устаткування на статутний фонд. Потім їх почали відносити на результати господарської діяльності. Саме цю думку автор відстоює ще в 1971 р.

Друга функція полягає в тому, що кошти амортизаційного фонду динамічні, вони постійно використовуються для відтворення засобів праці. Практика формування амортизаційного фонду, рухливості його коштів у процесі господарювання свідчить про те, що він слугує для цілей не лише простого, але й розширеного відтворення основного капіталу. Тому спроба з боку окремих науковців і практиків визначити за амортизаційними відрахуваннями лише функції відшкодування вартості засобів праці, які вибувають внаслідок зносу, є, на думку вдобувача, необгрунтованою.

Що стосується функції стимулювання амортизаційних відрахувань, то її необхідно пов'язувати передусім зі створенням фінансових умов для впровадження у виробництво науково-технічних досягнень, підвищенням зацікавленості підприємств в прискоренні оновлення активної частини основного капіталу. Це може досягатися подальшим удосконаленням цілісної системи амортизаційних відрахувань, введенням прискореної амортизації.

В дисертації показується, що на поверхні економічних явищ сутність амортизації, амортизаційних відрахувань та їх функції проявляють свою дію через економічні категорії і важелі, взаємозв'язок яких становить зміст амортизаційної політики держави. В господарському механізмі управління такими важелями є: норма

амортизації, її структура, методи нарахування амортизації, порядок використання амортизаційного фонду.

Норма амортизації є головним економічним важелем амортизаційної політики держави. За допомогою цієї норми регулюється швидкість обороту основного капіталу, формується обсяг ресурсів та інтенсифікується процес відтворення. Через рівень норм та їх диференціацію значною мірою здійснюється технічна і виробнича політика, регулюється прискорення науково-технічного прогресу у виробництві й використанні засобів праці.

Основною умовою, що дозволяє використовувати амортизаційний фонд для розширеного відтворення, є специфіка кругообороту засобів праці. Відомо, що фонд амортизації нагромаджується поступово, в міру зношування основного капіталу, а витрачається на оновлення останніх лише після закінчення певного періоду часу. Тому амортизаційні кошти можуть бути використані для впровадження нової техніки ще до повного фізичного або морального зносу діючих машин і устаткування, тобто для технічного вдосконалення наявного парку. Що стосується тієї частини амортизаційних відрахувань, які передавались в бюджет, то ці кошти використовувались для будівництва нових об'єктів. Амортизаційні відрахування в цілому щорічно використовуються на відшкодування і розширення основного капіталу, а тим самим і на цілі економічного зростання.

Практика дозволяє зробити висновок, що роль амортизації у відтворчальному процесі закономірно підвищувалася, бо це об'єктивна тенденція, викликана зростанням обсягу виробничого устаткування. Адже чим більший обсяг основного капіталу, тим більше коштів необхідно для щорічного його відшкодування. Аналіз показав, що за рахунок амортизаційних коштів формувалось

60-70% капіталовкладень країни. Проте реноваційні кошти поступово втрачали свою роль: від стабільних 60% у 80-ті роки вони скоротилися до 47% у 1991 р., 30% - у 1992-1993 рр. і склали менше 15% у 1994 р. Таке зниження пояснюється тим, що нарахування амортизації за результатами державних індексацій постійно відстає від зростання цін. Зроблено висновок про те, що амортизація, яка нараховувалась, занижувалась в десятки разів і складала дуже незначну суму.

Штучно занижувались витрати виробництва, завищувався прибуток і податок на доход. Підприємства позбавлялися коштів для самофінансування. Водночас у масштабах народного господарства відповідно завищувалась розрахункова величина національного доходу і фонду нагромадження, маскувався тим самим "процес проїдання" національного багатства, створеного працею багатьох поколінь. Становище підприємств, як визначено в роботі, що реферується, стало ще складнішим тому, що в 1993-1995 рр. 25% амортизаційних відрахувань надходило до державного бюджету.

Аналіз дисертанта показав, що внаслідок заниження реальної вартості основного капіталу і несистематичного проведення його індексації в умовах інфляції народне господарство України за 1990-1993 рр. недоодержало 16003 млрд.крб. амортизаційних відрахувань (у зіставних цінах 1993 р.). Підкреслено, що амортизаційні відрахування на реновацію не забезпечують поки що простого відтворення. Такий стан відтворення основного капіталу не можна вважати нормальним. Справа тут не стільки у низьких нормах амортизації і значному вилученні її з ресурсів простого відтворення та використанні для нагромадження, скільки у багаторазовому зростанні цін за останні роки. На думку автора дисертаційного дослідження, все це не могло не позначитися на зни-

женні інвестиційної діяльності, особливо на фоні теперішньої економічної кризи. Лише за 1991-1993 рр. обсяг капітальних вкладень в галузях народного господарства зменшився, за підрахунками дисертанта, на 54%.

Автор дослідження вважає, що до тих пір, поки триватиме руйнівна інфляційна політика уряду, важко сподіватися на реальне збільшення обсягу інвестицій, адже висока інфляція швидко знецінює нагромадження й унеможливує довгострокове кредитування.

Українське податкове законодавство, його нестабільність також стримує інвестиційну діяльність. Адже численні податки, які складають вже 70-90% прибутку, дуже обмежують інвестиції підприємств і є суттєвим гальмом їх руху. Сьогодні для підприємств існує понад 30 видів різних податкових платежів. Тим часом, близько 43% всіх платежів не надходить до бюджету.

В дисертації зроблено висновок, що для підвищення дієвості амортизаційних відрахувань у відтворювальному процесі потрібна їх повноцінна індексація. Проте остання в Україні до 1995 р. жодного разу не проводилася. Крім того, необхідно подальше вдосконалення податкового законодавства, оскільки податками у нас охоплюється не лише розширене, але й просте відтворення. Потребує подальшого вдосконалення і система амортизації.

В роботі обґрунтовується, що затвердені норми амортизації не можуть діяти протягом безмежного терміну часу. Вони повинні періодично переглядатися, враховуючи досягнення науково-технічного прогресу та господарської практики.

В роботі стверджується, що нові норми амортизації, які введено в дію з 1 січня 1991 р., мають ряд переваг порівняно з раніше діючими. Якщо раніше ступінь диференціації норм зростала,

то нині їх загальна кількість зменшилась. Норми амортизаційних відрахувань почали встановлювати лише на повне відновлення засобів праці. Для фінансування витрат на всі види ремонту створюється спеціальний ремонтний фонд, який включається до собівартості продукції. Проте такий порядок все ще не знаходить одностайного схвалення серед науковців і практиків.

Акцентується увага й на важливості припинення нарахування амортизації за межами нормативних строків служби основного капіталу (раніше вона нараховувалась протягом фактичного строку служби засобів праці).

Як показує досвід, фактичні й нормативні строки служби, як правило, не збігаються. Частина машин, устаткування вибуває раніше нормативного строку, решта - пізніше. Дострокове вибуття спричиняє недоамортизацію, функціонування ж засобів праці понад нормативний строк - переамортизацію, яка призводить до зростання собівартості продукції з усіма негативними наслідками, що звідси випливають. Лише у 1992 р. вартість переамортизованої активної їх частини у промисловості України досягла 20,5 % від загальної вартості на кінець року.

Тому обмеження строків нарахування амортизації нормативними строками служби, як вважає дисертант, є теоретично обґрунтованим і практично необхідним. Такий порядок змушуватиме підприємства більш раціонально використовувати діючі засоби праці, підвищить їх зацікавленість у повному завантаженні устаткування, стимулюватиме заміну старих машин новими.

Що ж стосується норм амортизації на повне відновлення основного капіталу, то вони зросли незначно і поки що залишаються у 1,5-2 рази нижчими, ніж у промислово розвинених країнах. Занижені норми амортизації, особливо в галузях обробної промис-

ловості, штучно подовжують цикл оновлення виробництва, практично не враховують морального зносу. Тому, вважає здобувач, необхідна прискорена амортизація основного капіталу в усіх галузях народногосподарського комплексу.

В дисертації доводиться, що важливим економічним важелем у системі амортизації є методи їх нарахування. Існують два основних методи нарахування амортизації. У господарській практиці України в основному використовується метод рівномірної або пропорційної амортизації, коли вартість засобів праці розподіляється рівними частинами за роками строку служби. Цей метод побудований на визнанні прямої залежності між зносом і строком служби. Проте експлуатація далеко не всіх засобів праці рівномірна. Практика переконує, що знос машин збільшується в перший період їх експлуатації – період освоєння. Потім протягом відносно тривалого часу спостерігається стабілізація величини зносу, після чого знос знову, але вже більшою мірою зростає. Нерівномірним є і моральний знос. Тому такій динаміці фізичного і морального зносу, на думку пошукача, безперечно, більш відповідають методи прискореної амортизації, які дають змогу підприємцям списувати більшу частину вартості основного капіталу протягом перших років його служби: метод "залишку, який зменшується" при подвоєній нормі амортизації і метод "суми чисел". Останній метод більш складний, ніж перший. Проте він забезпечує повне відшкодування первісної вартості устаткування. Оборот вартості устаткування у цьому випадку відбувається значно швидше, ніж при використанні рівномірного методу.

Нове законодавство України передбачає застосування прискореної амортизації, однак з досить великим запізненням. Метод прискореної амортизації краще рівномірного не лише теоретично,

але й практично. Прискорена амортизація точніше відбиває процес зносу основного капіталу, активізує виведення з експлуатації фізично зношеного і морально застарілого устаткування, сприяє розширенню самостійності підприємств і розвитку ринкових відносин, краще відповідає завданню прискореного оновлення основного капіталу. Проте повиністю оцінити позитивні і негативні сторони введення методів прискореної амортизації в практику господарювання можна лише після їх перевірки на наших підприємствах. Насамперед їх можна апробувати в галузях, які визначають науково-технічний прогрес у національній економіці. Однак, вважає дисертант, незалежно від одержаних висновків і результатів експериментальної перевірки розв'язання питання не може бути однозначним, тобто застосовувати тільки рівномірний спосіб визначення амортизаційних відрахувань або ж лише методи прискореної амортизації. Підхід має бути диференційованим щодо галузей промисловості, окремих підприємств і враховувати досягнення технічного прогресу, необхідність оновлення та поліпшення використання виробничого апарату, забезпечення зростання продуктивності праці.

В дисертаційній роботі на основі аналізу практики господарювання зроблено висновок про те, що умови і межі застосування методів прискореної амортизації належить це уточнити. Однак можна з упевненістю стверджувати, що ці методи повинні знаходити дедалі більше застосування по мірі прискореного оновлення основного капіталу, формування ринку засобів виробництва і розвитку оптової торгівлі ними.

Тим часом, як показує досвід переходу до ринку, прискорена амортизація без будь-яких застережень дозволена тільки для малих підприємств. Для решти підприємств потрібний дозвіл мі-

ністерств економіки та фінансів України.

Автор дисертаційного дослідження вважає, що прискорену амортизацію доцільно дозволити як для старих, так і для новостворених підприємств, для всіх груп основного капіталу, а не тільки для активної частини. В дослідженні висловлена пропозиція про необхідність перегляду діючого Положення про порядок використання норми прискореної амортизації активної частини основного капіталу. Лише продумана політика амортизації забезпечуватиме надходження достатніх коштів для постійного оновлення основного капіталу, а відсутність її приведе до старіння та "продавання". В останні роки фактично зупинився процес нагромадження та оновлення основного капіталу.

Прискорене оновлення основного капіталу зумовлюється зниженням темпів його оновлення, старінням та зносом. Фактично ступінь зносу основного капіталу в останні роки не відповідає дійсності, бо він штучно занижується (опотворюється). Це відбувається, як вважає автор дисертації, у результаті відставання темпів зростання обсягу амортизаційних відрахувань від інфляційного збільшення основного капіталу. Насправді ж ступінь зносу основного капіталу, на думку здобувача, продовжує прогресувати.

Погіршенню технічного стану основного капіталу сприяє також різке зниження централізованих капітальних вкладень і перехід підприємств на децентралізоване інвестування. Вважалося, що вдасться стимулювати інвестиційну активність підприємств за рахунок власних коштів. Проте їх виявилось недостатньо не лише для розширеного, але і простого відтворення основного капіталу. Таке становище, як вважає дисертант, не слід недооцінювати. Господарство без розширеного відтворення економічно неповнокривне. В цих умовах державі може загрожувати втрата еко-

номічної основи суверенітету, що неодноразово вже підтверджувалося світовою історією.

Недоінвестування як відображення відтворення, яке звукується, являє собою існуючу реальність. Автор доводить, що в останні роки структурну і технічну перебудову не інвестують ні банки, ні нові підприємства, ні старі, позбавлені централізованих капітальних вкладень. Відсутня програма вкладання капіталу у виробництво. Не дозволить розв'язати це завдання і здійснювана нині приватизація. Отже, важливим є створення умов для реконструкції технічної бази народного господарства.

В Україні відбувається "проїдання" основного капіталу, яке почалося ще у 1986-1990 рр. В цей період знос нагромаджувався швидше, ніж йшов приріст вартості засобів праці. Таким чином, без збільшення обсягу інвестицій основний капітал буде далі швидко старіти морально і приходити в непридатність через фізичний стан, який погіршується. Складність полягає в тому, що до стадії похваллення ми підійдемо з ще більш застарілим основним капіталом, ніж раніше. Для того щоб не збільшувати наше економічне відставання та забезпечити одночасно зростання продуктивності суспільної праці, необхідно прискорено оновлювати його, вводити до народногосподарського обігу новий і ліквідувати старий капітал. В дисертації висловлена пропозиція, що за умов прискореної структурної перебудови необхідно різко збільшити коефіцієнт вибуття, доводячи його до 4%. У цьому зв'язку для прискореного оновлення основного капіталу, вважає здобувач, необхідно прискорити і технічне переоснащення машинобудування. Однак ситуація, що тут складається, набуває загрозливого характеру. В ряді галузей машинобудування виробництво скоротилося навіть на 70-80%. Крім того, продукція, яка випускається, поки

що неконкурентноспроможна.

Проблеми оновлення основного капіталу пов'язані і з технологіями, які застосовуються. Аналіз показав, що використання наявних прогресивних технологій в усіх галузях національної економіки перебуває на надзвичайно низькому рівні. Через зниження зацікавленості підприємств процес оновлення машинобудування відбувається повільно. Лише третина промислових підприємств оновлює свою продукцію. Питома вага продукції, що виробляється вперше, знизилась до 8% у 1994 р. проти 9% у 1993 р. Прискореному оновленню та виведенню з процесу експлуатації застарілого устаткування сприяє більш широке впровадження прискореної амортизації, застосування якої поки що дуже обмежене. Автор вважає, що оновлення - це відшкодування застарілих і зношених засобів праці на новій технічній основі, а також їх удосконалення в процесі експлуатації, що усуває наслідки зносу.

Темпи та ефективність оновлення основного капіталу залежать не лише від кількості введених засобів праці, але й від форм, видів і напрямків оновлення. Необхідно розрізнити три основні форми оновлення основного капіталу.

Перша форма, коли засоби праці, які прийшли в непридатність, замінюються такою ж кількістю нових або коли до діючих засобів праці додаються нові, які не відрізняються від перших за своїми техніко-експлуатаційними властивостями і за кількістю втіленої в них суспільно необхідної праці. У цьому випадку змінюється структура виробничого апарату, відбувається його "омолодження". Все ж економічна ефективність діючих засобів праці, по суті, не змінюється. Незмінна якісна основа такого оновлення дає підстави називати його "формальним" оновленням.

Змістом другої форми оновлення також є заміна засобів пра-

ці якісно такими самими, але більш дешевими, тобто з меншою вартістю їх виробництва.

Оновлення основного капіталу у третій формі відбувається на базі якісно нової техніки. Це найбільш досконала форма оновлення капіталу, тому що за умов її існування технічний рівень виробництва стає більш високим.

Кожна форма оновлення являє собою реальний момент відтворення основного капіталу. Так, періодичність появи нових металобробних моделей устаткування становить 7-8 років, а за нормами амортизації нормативний середній строк служби подібного устаткування - 17 років, фактично ж він може бути ще більшим. Це означає, що протягом 7-8 років до засобів праці додаються також машини і устаткування, які за своїми технічними та експлуатаційними параметрами не відрізняються від існуючих. Заміна ж старих засобів праці, як правило, здебільше відбувається на новій технічній основі.

Оновлення основного капіталу здійснюється у трьох видах: заміна устаткування, яка являє собою вилучення застарілого або зношеного і поповнення виробничого парку новим, його модернізація і капітальний ремонт.

Багаторічний досвід господарювання показав, що у масштабах народного господарства не можна відразу замінити все застаріле устаткування, оскільки матеріальні можливості для повного оновлення діючих засобів праці створюються не одночасно, а поступово по мірі розвитку їх виробництва. У зв'язку з цим протягом певного часу експлуатується частина морально застарілих машин і верстатів. Оскільки така експлуатація пов'язана, як правило, із втратами суспільної праці, то модернізація устаткування стає необхідним і постійним фактором відтворення основного капіталу.

В дисертації наголошується, що одним з видів оновлення слід вважати капітальний ремонт, в результаті якого техніка, що зносилася, заново набуває характеристик, властивих новій такого самого функціонального призначення. Здобувач поділяє думку спеціалістів про те, що повна відмова від капітального ремонту поки що передчасна, тому що вона призводить до невиправданого швидкого виведення з ладу багатьох видів техніки, що, в свою чергу, потребує придбання нового устаткування й може різко підвищити дефіцитність багатьох видів продукції. З часом, вважає автор дисертації, проблема капітальних ремонтів буде розв'язана повністю шляхом заміни техніки.

Зауважується, що ефективність оновлення техніки значною мірою залежить від напрямків, за якими реалізується оновлення. При цьому необхідно розрізняти чотири напрямки оновлення: нове будівництво, розширення, реконструкція і технічне переозброєння діючих підприємств.

Проте на практиці буває важко визначити чіткі межі між технічними переозброєннями і реконструкцією, реконструкцією і розширенням, розширенням і новим будівництвом, тим паче, що технічне переозброєння і реконструкція близькі за своєю суттю. Відмінність їх полягає передусім у тому, яку питому вагу в загальних витратах на оновлення становлять будівельно-монтажні роботи. В роботі доводиться, що в сучасних умовах у відтворенні основного капіталу особливу увагу потрібно звертати на технічне оновлення діючих підприємств. Це необхідно ще й тому, що основним методом розширення виробництва вважалося нове будівництво. Необхідність подальшого прискорення технічного переозброєння діючих підприємств диктується також гострою необхідністю виходу з економічної кризи.

Порівняння ефективності різноманітних напрямків оновлення основного капіталу потребує перш за все чіткого визначення їх сутності. Технічне переозброєння і реконструкція спрямують економічні капіталовкладення у пасивну частину основного капіталу. Це призводить до збільшення питомої ваги активної частини основного капіталу і за інших рівних умов до підвищення капіталовіддачі.

У дослідженні зауважується, що розв'язання проблеми своєчасного і якісного оновлення діючого основного капіталу потребує не лише наявності останнього, а й відповідної системи показників, за допомогою яких відбуваються процеси оновлення капіталу.

Найбільш поширеним серед них є коефіцієнт оновлення засобів праці, який проте не відбиває інтенсивності оновлення основного капіталу. Скоріше він показує інтенсивність введення і придбання, ніж оновлення, бо останнє відбувається як шляхом заміни діючої техніки, її модернізації, так і внаслідок збільшення її кількості за рахунок нових засобів праці.

Коефіцієнт оновлення відносно стабільна у часі величина, вона не підлягає різким коливанням. Аналіз показав, що починаючи з середини 70-х років коефіцієнт оновлення мав тенденцію до деякого зменшення, що значною мірою викликано падінням темпів зростання капіталу. Значне зниження відбулося в останні роки, що пояснюється різким зниженням інвестицій у виробничу сферу. Збільшення коефіцієнта оновлення, зокрема, у 1994 році відбулось за рахунок того, що вартість наявного основного капіталу не індексувалася, а новий капітал вводився в дію за цінами, які склалися у 1994 році.

Досить поширеним показником оновлення основного капіталу

е коефіцієнт вибуття (більш правильно його можна назвати коефіцієнтом ліквідації капіталу). Коефіцієнт вибуття змінюється дуже нерівномірно. Різке збільшення обсягів описання спостерігалось у 1961-1962, 1965-1967 і 1971 роках.

Списання капіталу в ці роки стимулювалось підготовкою до введення нових норм амортизації (1962 р.), до переоцінки фондів (1971 р.), передачею підприємств від раднаргоспів заново створеним міністерствам (1965 р.). Після збільшення обсягів списання капіталу у 1961-1962 рр. у наступному році списання різко зменшилось. Подібна картина спостерігається і в 1972 році. В 1966 році, після збільшення обсягів списання у попередній рік, відбулося подальше зростання коефіцієнта вибуття, яке продовжувалось до 1967 року, при цьому він залишався досить великим і в 1968 р. це, очевидно, стало наслідком початку здійснення економічної реформи, у ході якої розширилися права підприємств щодо списання устаткування. В 1967 р. основна частина промислових підприємств переходила на нову систему планування й економічного стимулювання, що спричинило максимальне збільшення коефіцієнта вибуття у 1967 р. Коефіцієнт вибуття основного капіталу зазнає значних коливань, тому він, узятий за окремий рік, не може достатньо повно охарактеризувати процес оновлення капіталу. Повніше показати процес оновлення можна за допомогою середніх за кілька років коефіцієнтів вибуття.

Для характеристики процесу оновлення капіталу застосовується також коефіцієнт інтенсивного оновлення, як відношення коефіцієнта вибуття до коефіцієнта оновлення. Він показує співвідношення між заміною зношеного капіталу і приростом капіталу в даному році.

В дисертаційній роботі підкреслюється, що коефіцієнт онов-

лення відносно стабільна величина, тоді як коефіцієнт вибуття зазнає за роками суттєвих коливань. Таким чином, і коефіцієнт інтенсивного оновлення не відраізняється стабільністю. Зроблено висновок, що і коефіцієнт інтенсивного оновлення за окремий рік також не можна використовувати для повної характеристики оновлення капіталу.

Дисертантом висувається й теоретично аргументується, що визначення строку служби засобів праці як величини, зворотної частці вибуття, є більш адекватним щодо простого відтворення, коли величина щорічно функціонуючого капіталу залишається постійною, а кількість зношеного капіталу, який щорічно вибуває, дорівнює кількості введеного заново. Проте в умовах розширеного відтворення для розрахунку середнього строку служби одного лише коефіцієнта вибуття недостатньо. Необхідно, на думку автора дисертації, також враховувати темп розширення капіталу.

Найбільш вичерпну інформацію про результати процесу оновлення різних видів основного капіталу, в першу чергу машин і устаткування, як показує господарська практика, можна отримати шляхом аналізу їх вікового складу в окремі роки. Така інформація може бути отримана у результаті переоцінки основного капіталу. Вони проводились за останній час у 1962 і 1972 роках. Нині здійснюються індексації основного капіталу. Відомостей про віковий склад виробничого устаткування наші статистичні збірники не дають.

В дисертації зроблено висновок про те, що розглянуті показники з більшою чи меншою точністю відбивають різноманітні аспекти й процеси оновлення основного капіталу, тому не варто абсолютизувати жодного з них. Залежно від завдань дослідження можливе застосування або окремих, або кількох показників в онов-

лення засобів праці.

На думку автора дисертаційного дослідження, найважливішою причиною швидкого зниження обсягів інвестицій є усунення держави від активної фінансової підтримки галузей і підприємств, від модернізації народного господарства. Тим часом, світовий досвід показує, що в індустріально розвинутих країнах держава в умовах кризи, або економічного спаду, активно втручається у відтворивальний процес і посилює регулювання, але головне - підтримує інвестиціями промисловість і сільське господарство. В Україні ж відбувається протилежний процес. Держава практично усунулась від впливу на економіку за допомогою фінансових ресурсів, вона оперує переважно указами, постановами, постійними змінами правил оподаткування, акцизів, мита, що не може не сприяти наростанню невпевненості у діях господарюючих суб'єктів.

Підприємства також різко скоротили свою інвестиційну діяльність, оскільки внаслідок спаду виробництва у них немає достатніх власних ресурсів, а інфляція ще більше загострює цю проблему. При швидкому зростанні цін підвищується ступінь ризику, стримуються стимули до нагромадження капіталу, знецінюються фінансові ресурси. Крім того, знецінення національної валюти об'єктивно підтовхує до вивозу капіталів з країни. Замість власної економіки тим самим інвестується зарубіжна. Країни СНД фактично виступають інвестиційними "донорами" економічно розвинутих країн Заходу.

Подібний напрямок ринкової трансформації свідомо підтримується державною економічною політикою під виглядом "невтручання" держави у процеси господарювання. Одночасно кризовий спад виробництва негативно вплинув й на стан інноваційної діяльності. Це призвело до того, що інноваційною діяльністю займається

порівняно незначна кількість підприємств. Скорочується й кількість наукових працівників, загострюються проблеми їх відтворення й фінансування.

Отже, вихід України з глибокої кризи неможливий без активізації інвестиційно-інноваційної діяльності, оновлення основного капіталу на основі власних коштів підприємств і держави.

В дослідженні відмічається, що в умовах адміністративно-командної системи господарювання панувало централізоване виділення багатьох засобів виробництва з єдиного центру, засноване на фондуванні. Одним з альтернативних підходів в матеріально-технічному забезпеченні підприємств було введення оптової торгівлі засобами виробництва. Практика дає підстави розглядати оптову торгівлю не лише як наслідок, але й як засіб послаблення дефіциту.

В широкому розумінні оптова торгівля є багатоканальною торгівлею, що включає як прямі комерційні відносини між підприємствами, так і зв'язки через вільно обраного посередника. Оптова торгівля засобами виробництва була введена у другій половині 60-х років, тобто в роки господарської реформи. Вона здійснювалася переважно через дрібнооптові магазини. Проте, починаючи вже з середини 70-х років, намітилася тенденція скорочення оптової торгівлі через дрібнооптові магазини. Припинилися експерименти і щодо безлімітної торгівлі великим оптом централізовано розподілюваною продукцією в окремих регіонах. Однак, завдання, які покладалися на оптову торгівлю засобами виробництва, виявилися невиконаними, а ситуація у сфері обігу ще більше загострилася.

Нині в Україні та інших державах СНД набувають розвитку різні форми оптової торгівлі: прямі зв'язки між виробниками і

споживачами; через посередницькі організації і підприємства; комерційні контакти суб'єктів ринку.

При цьому значна роль в оптовій торгівлі відводиться товарній біржі. Нині з 86 зареєстрованих бірж в Україні практично діяльність здійснюють лише 69. Вирішальний вплив на зниження активності функціонування українських бірж справляє недосконале податкове законодавство. 28 грудня 1994 року був прийнятий новий Закон України "Про оподаткування доходу підприємств", згідно з яким з початку 1995 року ставка податку на біржову діяльність була встановлена в розмірі 45% від прибутку. Але одним лише зниженням податків, як показує життя, ситуацію не виправити. Процес відродження, тобто реанімації біржі потребує нормального відношення до них з боку держави. Реанімація їх потребує, звичайно, великих витрат. Перш за все - на підготовку кваліфікованих кадрів для біржі. Більшість колишніх брокерів, фахівців біржової сфери навряд чи повернуться: вони нині працюють на позабіржовому ринку і є конкурентами біржі.

Для активізації біржової діяльності, на думку багатьох вчених і практиків, необхідно створити нормальне правове поле. Адже товарні біржі - це найважливіший елемент ринкової інфраструктури, тому покращення їх діяльності сприятиме доведенню відповідної продукції споживачам.

Одним з елементів ринкової економіки є лізинг. В дисертації йому приділено значної уваги. Лізинг - це особлива форма оренди, пов'язана з передачею у користування машин, устаткування, транспортних засобів, інших елементів основного капіталу. фактично лізинг - щось середнє між орендою і кредитом, розстрочкою і прокатом.

Лізингова форма підприємницької діяльності має ряд сутте-

вих переваг, на які доцільно звернути увагу бізнесменам. У роботі акцентовано увагу й на такому моменті, як відокремлення права власності від права користування засобами виробництва, що дозволяє підприємцям розширювати та модернізувати виробництво, не витрачаючи безпосередньо грошових коштів на придбання у власність техніки, а обмежувчись лише платою на вигідних умовах її тимчасової оренди. Підприємцям-орендарям в даному разі немає необхідності заздалегідь нагромаджувати значні власні кошти і вдаватися до отримання банківських кредитів. Можливість обходитися без одноразових капітальних витрат на придбання засобів виробництва у власність дозволяє орендарям зберігати реальну здатність до самофінансування, підтримувати рентабельність на необхідному рівні.

Дисертант поділяє думку фахівців, що лізинг особливо привабливий для дрібних та середніх фірм, тому що дає їм практичну можливість не лише оперативно проводити реконструкцію виробництва, а й спрямовувати зекономлені фінансові кошти на інші цілі (потреби). Крім того, лізинг, як показує досвід, полегшує доступ споживача до високих технологій, дає змогу оперативно замінювати застарілі зразки техніки прогресивним устаткуванням.

Роль лізингу в ринковій економіці в дисертації розкривається на основі аналізу зарубіжної та вітчизняної практики. Зазначається, що масштаби оренди у промислово розвинутих країнах швидко зростають. Так, в США однією з причин швидкого розвитку лізингу були податкові пільги: прискорена амортизація та інвестиційна податкова пільга (до 10% вартості нових інвестицій виходилося з суми податку). Проте з 1986 р. клімат для лізингу на податковій основі змінився, тому що уряд побачив в ньому субсидій на благо іншої держави (експорт податкових пільг) і подат-

кові пільги, введені у 60-х та 70-х роках (у період високої інфляції), більш не розглядались як ефективний інструмент стимулювання капіталовкладень у більш стабільній економічній ситуації 80-х років. Податкова реформа, що була адійснена, значно знизила економічну вигоду лізингу. Але розвиток його не зупинився, а продовжується й нині. Так, лізингом в США наприкінці 80-х років було охоплено 30,4% (майже третину) загального обсягу інвестицій.

Що ж до України, то лізинг - порівняно нова форма господарської діяльності для економіки нашої молоді держави. Його практичне застосування допоможе, на думку здобувача, розв'язати чимало проблем, пов'язаних зі збільшенням інвестиційних можливостей підприємств, прискоренням структурної перебудови економіки, модернізацією виробничого апарату діючих підприємств, створенням нових робочих місць в народному господарстві країни.

В дисертаційному дослідженні підкреслюється, що ефект від технічного переозброєння підприємств за допомогою лізингу може виявитися у зростанні їх прибутку і, відповідно, податків у бюджет держави, що достатньо зможе компенсувати пільги лізингодавцям.

Далі у роботі зазначається, що все ж розвиток лізингу в Україні стримується цілим рядом обставин. У зв'язку з цим, вважає дисертант, необхідно розробити спеціальне законодавство про лізинг; надати суттєві податкові пільги лізингодавцям (зокрема, в перші два роки їх можна повністю звільнити від податків, а в наступні три роки встановити податок в межах 70-80% діючої ставки); дозволити прискорену амортизацію устаткування, що здається за лізинговими контрактами, протягом 3-5 років; створити умови для розвитку оптової торгівлі та ринку засобів

виробництва; підготувати відповідних спеціалістів.

Важливим узагальнюючим показником ефективності використання основного капіталу, як відмічається в дисертаційному дослідженні, є капіталовіддача. Обчислення капіталовіддачі не викликає особливої складності. Але для повного і глибокого аналізу ефективності використання основного капіталу доцільно використовувати систему показників з охопленням вартісних та натуральних, загальних та часткових показників.

Аналіз показав, що капіталовіддача зростає в період крупних структурних зрушень в економіці і зростає при стабілізації темпів і інтенсифікації виробництва. Так, у цілому за післявоєнний період обсяг валової продукції промисловості України збільшувався в основному швидше, ніж основного капіталу. Проте в 1959-1965 рр. ефективність використання основного капіталу знизилася. За 1966-1970 рр. капіталовіддача по промисловості навіть дещо зросла. Потім темпи її зменшення зростали і становили за 1976-1980 рр. 2,7%, за 1981-1985 рр. - 2,5%, а за 1986-1990 рр. - 1,7% у середньому за рік. Особливо глибоке падіння почалося з 1991 р., коли вона знизилася на 9,1%, а у 1992 р. - навіть на 12,2%.

Зменшення капіталовіддачі, як вважає пошукач, не може розглядатися як закономірність спадячої капіталовіддачі. Циклічний характер руху капіталовіддачі підтверджується також даними за тривалий період в дослідженнях західних економістів.

На динаміку капіталовіддачі впливають різноманітні фактори. Найбільш обґрунтованим є виділення трьох груп факторів, які впливають на капіталовіддачу: 1) пов'язаних з відтворенням основного капіталу; 2) зумовлених використанням основного капіталу; 3) структурних зрушень.

В останні роки, відмічається у дисертації, домінуючий вплив на динаміку капіталовіддачі здійснювали екстенсивний характер процесу відтворення основного капіталу, недосконалий механізм ціноутворення на нову техніку і погіршення використання (завантаження) функціонуючого виробничого апарату. Найвільність великої кількості зайвого, непотрібного, невикористовуваного устаткування, повільне засвоєння заново введених потужностей, низький коефіцієнт змінності, скорочення внутрішньозмінного завантаження устаткування тощо – все це, вважає дисертант, негативно впливає на сучасну динаміку капіталовіддачі.

Важливим показником, головним чином екстенсивного використання виробничого устаткування є коефіцієнт змінності його роботи.

Раніше, як відомо, вітчизняна статистика здійснювала майже через кожних два роки спостереження роботи металообробного устаткування. При цьому визначався коефіцієнт змінності як у цілому по промисловості, так і її окремих галузях. Тепер такі показники не даються. В цілому, як показало дисертаційне дослідження, коефіцієнт змінності проявляє дедалі більше тенденцію до зниження (особливо в наш час, коли багато підприємств не працює).

В дисертаційній роботі розглянуто також питання про резерви підвищення капіталовіддачі. Проблема, на думку автора дисертації, полягає в тому, щоб їх "задіяти", сприяти зацікавленості виробників у виявленні та реалізації існуючих резервів. Відсутність або наявність стимулів до підвищення капіталовіддачі однак залежить від існуючого господарського механізму, ринкової кон'юнктури, економічного становища країни в цілому.

Дисертант дійшов висновку, що перелом в поліпшенні використання основного капіталу, скоріше всього, зможе відбутися при

стабілізації і поживленні розвитку економіки України.

Дисертаційне дослідження дало змогу зробити такі підсумкові висновки.

1. В умовах реформування економіки України правомірним є введення в економічну літературу та господарську практику категорії "капітал" замість категорії "фонди". У зв'язку з цим поняття "основний капітал" приходить на зміну "основним фондам".

2. При нестримному зростанні інфляції потрібна реальна оцінка основного капіталу, а для цього повинна бути регулярною його періодична індексація (раз у півроку).

3. Несистематичне проведення державних індексацій призводить до заниження амортизаційних відрахувань на підприємствах, їх зменшення в масштабі галузей, національної економіки в цілому. У зв'язку з цим вони не забезпечують простого відтворення основного капіталу. Крім того, висока інфляція знецінює ресурси нагромадження й унеможливає довгострокове кредитування.

4. Затвержені норми амортизації не можуть діяти протягом тривалого часу, вони повинні періодично переглядатися, враховуючи досягнення науково-технічного прогресу і господарської практики. Діючі норми амортизації поки що залишаються значно нижчими, ніж у промислових розвинених країнах Заходу.

5. Прискорена амортизація точніше відбиває знос основного капіталу, активізує введення з експлуатації фізично зношеного і морально застарілого устаткування, краще сприяє розвитку ринкових відносин. Умови і механізми застосування належить ще уточнити. Але прискорену амортизацію доцільно дозволити як для старих, так і для новостворених підприємств, для всіх груп основного капіталу, а не лише для його активної частини.

6. Нині в Україні по суті відбувається "проїдання" основ-

ного капіталу, яке почалося ще у 1986-1990 рр. фактично призупинився процес нагромадження і оновлення основного капіталу.

7. Однією з вагомих причин зникнення обсягів інвестицій в народне господарство є усунення держави від підтримки галузей і підприємств, від процесів модернізації і реконструкції народного господарства. Внаслідок спаду виробництва скоротили свої інвестиційну активність і підприємства.

8. Вихід України з глибокої кризи неможливий без активізації інвестиційно-інноваційної діяльності, оновлення основного капіталу на основі власних коштів підприємств і держави.

9. Для прискореного оновлення основного капіталу необхідним є створення відповідних умов для розвитку оптової торгівлі засобами виробництва, лізингу, кращого використання основного капіталу.

III. ОСНОВНІ ПУБЛІКАЦІЇ АВТОРА З ТЕМИ

ДИСЕРТАЦІЙНОЮ ДОСЛІДЖЕННЯ

Монографії

1. Амортизація і оновлення основного капіталу: теорія і практика. - К.: Вид-во КДЕУ, 1996. - 10,0 д.а. (індивідуальна робота).

2. Социально-экономическая сущность общенародного хозяйственного механизма. - К.: Вища школа, 1985. - 18,06 д.а. (у співавторстві: Андреев Л.Г., Ковальчук Т.Т., Корнієнко В.П. та ін., особисто автору належить 2,2 д.а.).

Статті у наукових виданнях

3. Сокращение потерь от морального износа основных фондов - важный резерв повышения эффективности производства // Вопросы политической экономии. - К.: Изд-во Киев.ун-та. - 1972. - Вып.

90. - 0,5 д.а. (у співавторстві: Миронов М.Д., особисто автору належить 0,4 д.а.).

4. Амортизаційний фонд - источник обновления и расширенного воспроизводства основных фондов// Вопросы политической экономики. - К.: Изд-во Киев.ун-та, 1973. - Вып.100. - 0,5 д.а.

5. Новая система хозяйствования и повышение технического уровня производства// Вопросы политической экономики. - К.: Изд-во Киев.ун-та, 1975. - Вып.106. - 0,5 д.а. (у співавторстві: Киченко М.С., особисто автору належить 0,4 д.а.).

6. Фонд развития производства в системе финансовых источников обновления производственного аппарата предприятий// Экономические проблемы эффективности производства. - Научные труды. - К.: Изд-во КИНХ, 1975. - Вып.5. - 0,6 д.а.

7. Вопросы эффективности кредитных вложений в основные фонды действующих предприятий// Экономические проблемы эффективности производства. - Научные труды. - К.: Изд-во КИНХ, 1975. - Вып.10. - 0,6 д.а.

8. Проблемы воспроизводства основных фондов// Вопросы политической экономики. - К.: Изд-во Киев.ун-та, 1977. - Вып.177. - 0,5 д.а.

9. Вопросы совершенствования механизма платы за производственные фонды в современных условиях// Вопросы политической экономики. - К.: Изд-во Киев.ун-та, 1979. - Вып.145. - 0,5 д.а.

10. Использование предельных цен в улучшении качества продукции// Вопросы политической экономики. - К.: Изд-во Киев.ун-та, 1980. - Вып.151. - 0,5 д.а. (у співавторстві: Мельник А.С., особисто автору належить 0,25 д.а.).

11. Об улучшении использования основных фондов в современных

условиях// Вопросы политической экономии. - К.: Изд-во Киев. ун-та, 1982. - Вып.162. - 0,5 д.а.

12. Повышение эффективности капитальных вложений в условиях совершенствования хозяйственного механизма// Вопросы политической экономии. - К.: Изд-во Киев.ун-та, 1983. - Вып. 169.- 0,5 д.а. (у співавторстві: Філіпович Л.П., Савенок В.М., особисто автору належить 0,2 д.а.).

13. О закономерности движения фондоотдачи в условиях социалистической экономики// Вопросы политической экономии. - К.: Изд-во Киев.ун-та, 1984. - Вып.175. - 0,5 д.а. (у співавторстві: Савенок В.М., особисто автору належить 0,4 д.а.).

14. Проблема управления эффективностью общественного производства// Вопросы политической экономии. - К.: Изд-во Киев. ун-та, 1985. - Вып.180. - 0,5 д.а. (у співавторстві: Філіпович Л.П., Савенок В.М., особисто автору належить 0,2 д.а.).

15. Ви берете кредит// Наука і суспільство. - 1987. - № 5. - 0,3 д.а. (у співавторстві: Кривенко К.Т., Ольшанський В.А., особисто автору належить 0,1 д.а.).

16. Проблеми рентабельності виробництва// Наука і суспільство. - 1990. - № 9. - 0,2 д.а.

17. Трансформація форм соборності в процесі совершенствования хозяйственного механизма// Вопросы политической экономии. - К.: Либідь, 1991. - Вып. 213. - 0,5 д.а. (у співавторстві: Філіпович Л.П., особисто автору належить 0,25 д.а.).

18. Амортизация как фактор ускоренного обновления основных фондов// Организация и планирование отраслей народного хозяйства. - К.: Либідь, 1991. - Вып. 103. - 0,5 д.а. (у співавторстві: Тимошевська Л.Д., особисто автору належить 0,4 д.а.).

19. Посилення ролі амортизаційного фонду у відтворивальному процесі// Організація і регулювання економіки. - К.: Либідь, 1992. - Вип.108. - 0,5 д.а. (у співавторстві: Музиченко А.С., особисто автору належить 0,4 д.а.).

20. Фондова бірка в механізмі ринкової економіки// Питання політичної економії. - К.: Либідь, 1992. - Вип.221. - 0,5 д.а. (у співавторстві: Маковецька О.Г., особисто автору належить 0,25 д.а.).

21. Оцінка основних фондів і їх значення для господарської практики// Наука і суспільство. - 1995. - № 5/6. - 0,3 д.а.

22. Прискорена амортизація: можливості і перспективи// Економіка України. - 1995. - № 9. - 0,5 д.а.

23. Оцінка основного капіталу і його індексація в умовах інфляції// Економіка України. - 1996. - № 7. - 0,5 д.а.

24. Амортизаційні відрахування в системі джерел відтворення основного капіталу економіки України// Фінанси України. - 1996. - № 6. - 0,6 д.а.

Депоновані праці

25. Система ценообразовання в агропромисловому комплексі.- Рукопись деп. в ВНИИТЭИСХ, № 805/24-88. - 0,4 д.а.

26. Особенности воспроизводства и использования основных фондов в условиях интенсификации производства. - Рукопись деп. в ИНИОН АН СССР, № 18643 от 11.11.84. - 1,0 д.а.

27. Темпы воспроизводства и его интенсификация.-Рукопись деп. в ИНИОН АН СССР, № 23597 от 30.12.85. - 0,5 д.а.

28. Необходимость перехода от государственно-монополизированной к рыночной экономике// Особенности становления рыночной экономики: пути и перспективы.-Рукопись деп. в УкрНИИТИ 16.07.92, № 1091. - Ук.92. - 0,3 д.а.

29. Объекты торговли и сделки на биржах Украины// Методологические проблемы обеспечения перехода от административно-распределительной системы в экономике к рыночной системе хозяйствования.-Рукопись деп. в ГНТБ Украины 1.11.93, № 2165. - Ук. 98.- 0,6 д.а. (у співавторстві: Маковецька О.Г., особисто автору належить 0,3 д.а.).

30. Малые предприятия, их эффективность и сфера функционирования// Методологические проблемы обеспечения перехода от административно-распределительной системы в экономике к рыночной системе хозяйствования.-Рукопись деп. в ГНТБ Украины 1.11.93, № 2165. - Ук.93. - 0,5 д.а.

Тези виступів на наукових конференціях

31. Проблема амортизации в условиях перестройки хозяйственного механизма// Теория и практика перестройки хозяйственного механизма. - Материалы конференции. - К.: КИНХ, 1990. - Ч.1.- 0,2 д.а.

32. Проблемы развития оптовой торговли средствами производства// Теория и практика перестройки хозяйственного механизма. - Материалы конференции. - К.: КИНХ, 1990. - Ч.1. - 0,2 д.а. (у співавторстві: Музиченко А.С., особисто автору належить 0,1 д.а.).

33. Проблема обновления основных фондов и изменение условий труда// Человек и труд на пороге третьего тысячелетия. - Международная конференция. - Братислава, 1990. - 0,1 д.а.

34. Проблемы ускоренной амортизации в Украине// Проблемы экономики и совершенствования подготовки экономических кадров в условиях перехода к рынку. - Тезисы докладов международной научно-практической конференции. - Запорожье: ВИАИИТ, 1995. - 0,1 д.а.

35. Амортизація основного капіталу у відтворивальному процесі перехідної економіки України// Становлення національної економіки України. - Матеріали Всеукраїнської наукової конференції, Львів, 1995. - 0,2 д.а.

36. Основний капітал в системі ринкової економіки// Фінанси України при переході до ринку: теорія і практика. - М.: Вид-во ВДУ "Вежа", 1996. - 0,3 д.а. (у співавторстві: Музиченко А.С., особисто автору належить 0,15 д.а.).

37. Амортизаційні відрахування в системі фінансових джерел відтворення основного капіталу України// Фінанси України при переході до ринку: теорія і практика. - М.: Вид-во ВДУ "Вежа", 1996. - 0,3 д.а.

А н н о т а ц и я

Фукс А.Э.

Амортизация и обновление основного капитала: теория и практика.

Диссертация является рукописью.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.01.01 – политическая экономия. Киевский государственный экономический университет. – Киев, 1996.

В диссертационной работе исследован комплекс проблем воспроизводства основного капитала в условиях реформирования экономики Украины. Раскрыты особенности оущности основного капитала в условиях переходной экономики, сформированы критерии и принципы его регулярной переоценки, выяснены функции и роль амортизационных отчислений в воспроизводственном процессе, критически анализируется действующая государственная амортизационная политика. Показан механизм ускорения обновления основного капитала и выхода экономики Украины из кризиса. Разработаны теоретические и практические рекомендации, направленные на повышение эффективности воспроизводства основного капитала.

Ключові слова: основний капітал, фізичний і моральний знос, амортизація, прискорена амортизація, оцінка, оновлення, інвестиції, інновації, лізинг.

Annotation

A.E.Fuks "Amortisation and renovation of the fixed capital: the theory and the practice"

The Dissertation is a manuscript .

A competitive dissertation for The Doctor of Economic Science degree in speciality 08.01.01.- Political Economy,- Kiev State Economic University, - Kiev, 1996

A complex of problems of reproduction of the fixed capital in terms of reformation of the economy of Ukraine is being explored in the dissertation. There have been thrown light on the peculiarities of essence of the fixed capital in terms of transitional economy, criterion and principles of it's regular revaluation. The functions and the role of amortisation deductions in a reproduction process have been elucidated, and the State amortisation policy has been analysed from the critical point of view. The mechanism of accelerated renewal of the fixed capital and the way-out of the crises for the economy of Ukraine have been revealed. Theoretical and practical recommendations aimed at increasing efficiency of reproduction of the fixed capital have been elaborated.

Key words: fixed capital, phisical and moral deterioration, amortisation, ecelerated amortisation, estimation (evaluation), renewal, investment, innivation, leasing.

Підл. до друку 22.07.96. Формат 60×84^{1/4}.
Папір друк. № 1. Спосіб друку офсетний. Умови друк. арк. 2,79.
Умови фарбо-відб. 2,90. Обл.-вид. арк. 20.
Тираж 100. Зам. № 6-2857.

Фірма «ВІПОЛ»
252151, Київ, вул. Волинська, 60.

438678

